

Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai: Carmen Nueva*

Publicēta: 16.10.2007.

Iestudējums ir stilistiski viendabīgs, stilīgs un dramaturģiski precīzi izskaitļots, lai paņemtu plašu auditoriju.

Oktobra pirmajā nedēļā Latvijas Nacionālajā operā tika svinēta sezonas pirmā jauniestudējuma pirmizrāde. Jaunu veidolu Andreja Žagara režijā ieguvusi viena no pasaulē populārākajām operām - Žorža Bizē Karmena. Konceptuāli izstrādāts un vizuāli spilgts, kustīgs, pat kinematogrāfisks darbs.

Atzišos, Karmenas jauniestudējuma koncepciju, kur operas darbība pārceļta (Andreja Žagara visvairāk izmantotais mākslinieciskais paņēmieni) Kubā, sākumā uztvēru visai skeptiski. Ne tikai tāpēc, ka klasisko operu pārceļšana mūsdienu vidē parasti noplicina komponista un libretista ieceri, bet arī tāpēc, ka vides maiņa darbu sadrumstalo, neļaujot to uztvert kā vienu veselumu, jo muzikālā dramaturģija pārlietu kontrastē ar notikumiem uz skatuves, vienkārši izsakoties - skaņa neiet kopā ar bildi. Jaunā Karmena noteikti kļuvis par jauna posma aizsācēju Žagara režisora biogrāfijā, jo pirmoreiz izdevies līdz galam īstenot sākotnēji pieteikto konceptu. Neskatoties uz to, ka dažas konkrētas lietas, piemēram, tēlu traktējumi vai režisora pašcītāti (piemēram, soļojošais zēnu koris izmantots jau Pīķa dāmā), var nepatikt, iestudējums ir stilistiski viendabīgs, stilīgs (lielākajai daļai ekonomiski aktīvo skatītāju patiks) un dramaturģiski diezgan precīzi izskaitļots, lai paņemtu plašu auditoriju - šis formulējums radās, domājot par tuvajām viesizrādēm Maskavā. Pat nespriežot par mākslas klātbūtni, šo izrādi noteikti var raksturot kā veiksmīgu projektu.

Bauda ausīm un acīm

Galvenais šā jauniestudējuma ieguvums, neskaitot, protams, Elīnu Garanču titullomā (kurai turklāt Rīgas iestudējums ir debija Karmenas lomā vēl pirms Konventgārdena, Metropolitēna un Vīnes valsts operas, kur šo lomu plānots dziedāt tuvākajos gados), ir diriģents Karels Marks Šišons. Viņa ieguldītais darbs līdz nepazīšanai pārvērtis operas orķestri, liekot tam beidzot patiesi muzicēt, nevis atspēlēt labi zināmu materiālu ar iespēlētām neprecizitātēm. Saņēmušies pat metāla pūtēji, kuru fanfaras un pavadošās partijas šoreiz skanēja pārsteidzoši tīri, atskaitot dažas kļūmes Mikaēlas ārijā *Je dis que rien ne m'epouvante* 3. cēlienā 5. oktobra pirmizrādē. Taču citādi Šišona liriskais, smalkais un reizē muzikālās dramaturģijas ziņā neatslābstoši interesantais un niansētais lasījums, kurā jaušams arī maestro dienvidnieciskais temperaments, patīkami atsvaidzināja it kā tik labi pazīstamo partitūru, parādot Bizē mūzikas īpašās, bieži vien lipīgo melodiņu dēļ nenovērtētās simfoniskās krāsas. Īpaši uzteicams orķestra intermēdiju lasījums, kas izvērsas par mazu uvertīru katra cēliena sākumā, kā arī sabalansētie forte, kas ne mirkli nedomāca solistu dziedājumu. Arī koris patīkami pārsteidza ar pārsteidzoši labu franču fonētiku un gandrīz pilnībā izskaustu tā saucamo latviešu akcentu.

Atgriežoties pie iestudējuma kopumā, tā radošās komandas sadarbība bijusi ļoti veiksmīga - scenogrāfei Monikai Pormalei un tērpu māksliniecei Kristīnei Jurjānei

izdevies lieliski atspoguļot Kubas kontrastu pilno ikdienas estētiku un paradoksu šarmu, ar dažādām laikmeta relikvijām un teju simboliskiem atribūtiem paspilgtinot režisora stāstu - socreālistiski plakāti (uz tabakas fabrikas durvīm uzzīmētais Fidels un sauklis Para siempre heroismo y victoria (Varonība un uzvara mūžīgi mūžos), VEF radioaparāts, skrejlapu birdināšana no helikoptera, strādnieču pusdienas no plastmasas kastītēm, lieliskā emka ar blaķeni (Hozē braucamais), pionieri un brašā pionieru vadītāja (1. cēlienā), medmāsiņa uz velosipēda (Mikaēla) un amerikāniski uztūnētā Volga (3. cēlienā) - tas viss liek pasmaidīt par pietiekami aizmirstu realitāti, lai tā šķistu romantiska. Patiesības momentam uz skatuves kā mīmi dīkdieņu un bērnu lomās darbojas arī daži īsti kubieši, kuru dabīgi tumšā ādas krāsa piešķir kopainai eksotisku rozīnīti. Vide izdevusies gana autentiska un spējīga attaisnot gan to gaidas, kas paši bijuši Kubā, gan to priekšstatus, kuri Brīvības salu nav vēl apmeklējuši vai pat nedomā to darīt.

Spilgtu raksturu trūkums galvenajos tēlos

Neskatoties uz ieceri, galveno tēlu traktējums nav šā iestudējuma stiprā puse, lai gan visi solisti ļoti cenšas īstenot režisora ideju. Tēliem vienkārši mazliet pietrūkst dziļuma. Karmena no dumpīgās un brīvās čigānietes pārvērsta par padauzu bez karmeniskās pašapziņas (jo nez vai sieviete, kas apzinās savu seksuālo valdzinājumu, tik uzkrītoši imitētu intīmkлубu stieņa mākslinieci, dejojot pie staba), biklais varonis Hozē par pilnīgu memļaku, bet varonīgais vīrišķības simbols toreadors Eskamiljo paglupa boksera ādā padarīts pārlietu komisks, lai spētu attaisnot Karmenas izvēli. Var jau gan arī būt, ka ideja bijusi tāda, ka Kubā nelaimīgā, bet netveramu brīvību (lasīt - Ameriku, par ko liecina amerikāņu karoga motīvi tērpā) alkstošā Karmena gatava sekot pat sirsnīgam, bet nenoliedzami aprobežotam bokserim, lai tikai izrautos no nomācošajiem ikdienības valgiem, tomēr tas neatbilstu viņas tēla psiholoģijai un emocionālajam raksturam. Jo Karmena nav aprēķinātāja, viņai varbūt skarbs un nepastāvīgs raksturs, bet dziļi sirdī viņa tomēr ir romantiķe. Taču to nebūtu iespējams pamanīt bez Elīnas Garančas dabiskā šarma un dzirkstošās sievišķības, kas spītīgi neļauj šim tēlam kļūt vulgāram. Savukārt Hozē, kura tēls tāpat jau iecerēts nekāds, Valtera Borina tēlojumā, atskaitot 3. cēliena fināla drāmu, masu skatos iejūk pūlī. Vienvārdsakot, vīriešu kārtas personāži režisora interpretācijā ar Karmenu neveido līdzsvarotu attiecību trijstūri, bet kūļājas viņas potīšu augstumā. Līdz ar to Karmenai tiek uzkrauta izrādes lokomotīves nasta, ko Elīna Garanča ir spējīga nest, taču grūti spriest par citām dziedātājām, kas plānotas Karmenas lomā, piemēram, Lioru Grodnikaiti, kas šo lomu interpretēs Maskavā. Toreadors, atvainojiet, bokseris Eskamiljo ir ambivalents tēls, mazliet mulsinot franču valodas sapratējus, jo vienlaikus iemieso gan toreadoru, gan paša stāstītāja (kuplejās) aprakstīto vērši, par ko liecina 3. cēlienā valkātie bokseršorti Kubas karoga krāsās ar uzrakstiem Bull vai Torrero. Jāpiebilst, ka otrajā variantā ieviesusies gramatiska kļūdiņa, jo toreadors spāņu valodā rakstāms ar vienu r - torero, savukārt torrero nozīmē apmēram torņinieks (no torre - tornis). It kā jau sīkums, bet, ņemot vērā, ka par konsultantiem un mīmiem izrādē izmantoti valodas runātāji, šādu neprecizitāti bija diezgan viegli novērst. Turklāt vēl Eskamiljo lēkā kā sienāzis un skrien nevis pa bokseru modei, bet ņipri atmezdams kājas atpakaļ, kas padara viņu vēl smieklīgāku. Ja šajā tēlā domāts paust ironiju par mūsdienu (Kubas un ne tikai) absurdo varoņu kultu boksa ringā, tas ir izdevies, tikai tam nekāda sakara ar Eskamiljo tēlu Karmenā. Savukārt pret Mikaēlas tēla maiņu iebildumu nav, jo medmāsiņa ir gan kolorīts Kubas atainojums, gan atbilst varones vietai tēlu kompozīcijā. Kopumā spilgtāki nekā citkārt izdevusies

otrā plāna tēli - īpaši Fraskita, kurai veltīts arī papildu iznāciens - krāšņais kāzu skats, kas apliecina kāršu pareģojuma piepildīšanos. Arī pilnīgā Mercedesā un uz galda salsu dejojošais Lilass Pastija ir lielisks, tāpat kā Krišjāņa Norveļa atraktīvais Cuniga.

Ar balsi vien nepietiek

Andrejs Žagars, būdams dramatiskais aktieris, ir ļoti prasīgs režisors aktiermeistarības ziņā. Taču arī pasaules tendences opermākslā liecina, ka laiki, kad dziedātājs varēja iznākt un nodziedāt āriju, stāvot kā lelle, ir pagājuši. Mūsdienu iestudējumos ir pavisam cita dinamika - dziedātājiem jāliek lietā vokālā meistarība gan guļus uz grīdas, gan attēlojot sadzīves situācijas. Elīnai Garančai tas izdodas lieliski. Habanerā viņa demonstrē spožu un piesātinātu toni, izsmalcinātu melodisko līniju, pakoķetējot ar pauzēm, staipīdama savu strādnieces pārpūlēto muguru, šķetinot matus, velkot nost halātu, smējīgi iesperot citai strādniecei, ielejot ūdeni sejā kādam pielūdzējam. Šķiet, viņa varētu pat uzpīpēt, bet, aizverot acis, balss plūdums paliktu nemainīgs. Arī segidilja, grozoties ap stabu, pie kura Karmena tiek piesieta, lai neaizbēg, izskan tikpat grodi un krāsaini. Savukārt Čigānu dziesma tavernā/bārā Seviļa, kas beigās izvērsas par krāšņu skatu ar dejām uz galdiem, tāpat kā kāršu skats 3. cēlienā, ir draudzeņu trio paraugizpildījumi (Fraskita - Kristīne Gailīte, Mercedesā - Andžela Goba). Kristīnes Gailītes soprāna metāls gan reizēm lec ārā no skaniskās kopainas, turklāt dziedātājam vairākkārt izdevās pārvilkt pēdējo noti, kas parasti raksturīgs tenoriem (7. oktobra izrādē), tomēr kopumā ansamblī ir vokāli ļoti smalki izstrādāti (kontrabandistu kvinteti ar minētajām trim dāmām, Nauri Puntuli un Andri Lapiņu gan 2. gan 3. cēlienā). Kristīne Opolais Mikaēlas lomā rāda atkal savas balss dramatiskās iespējas, līdzsvaroti muzicējot ar Valteru Borinu 1. cēliena duetā, savukārt pēdējā cēliena lielajā ārijā, kur Mikaēla parādās kontrabandistu midzenī baltā kreklīnā ar uzrakstu Angel White, soliste demonstrē pavisam nesen atklāto skaisto pianissimo gaistošajās augšās, taču rodas iespaids, ka uz forte dziedātāja izliek visu balss spēku, kas padara toni mazliet smagu. Vispār, neskatoties uz epizodisko raksturu, Mikaēla ir diezgan grūta loma, jo tajā jāapvieno gan dramatiskā, gan liriskā soprāna īpašības. Savukārt itāļu tenors Valters Borins, kas pagājušajā gadā pirmoreiz dziedāja Latvijas publikai Karela Marka Šišona diriģētajā Toskas koncertuzvedumā (un darīja to lieliski), Hozē lomā vokāli ir gana spilgts (īpaši augstās notis, kas daudziem tenoriem izdodas reti), taču aktieriski lika vilties. Par spīti spēcīgajam un reizē maigajam tembram un melodiskās līnijas izturētībai, kas īpaši atklājās 2. cēliena ārijā La fleur que tu m'avais jetée, atzīstoties mīlā Karmenai, kopumā Borina Hozē trūka ķermeņa valodas izteiksmīguma, kas pastiprinātu dziedāto tekstu. Nevar taču dziedāt par degšanu kaislē, ja neviena ķermeņa šūniņa par to neliecina! 3. cēlienā vispārējās drāmas vārdā Borins kļuva mazliet aktīvāks, tomēr arī tas izskatījās samocīti, lai gan, protams, to var interpretēt arī kā liriskā varoņa nogurumu no iekšējās cīņas starp apsēstību, greizsirdību un sirdsapziņas ēdām. Egils Siliņš, kuram tā arī neizdodas (un varbūt paldies Dievam) kļūt par bokseri, izceļas ar izteiksmīgu mīmiku tembrāli sulīgajās toredora kuplejās, taču visvairāk uzrunā īsajā Karmenas un Eskamiljo atzišanās duetā pirms izšķirošās cīņas. Par spīti neromantiskajai videi - stadiona ģērbtuvei un to papildinošajiem elementiem - boksa cimdiem un sviedru slaucīšanai, šis duets gandrīz vienīgais jaunajā operā ir par mīlestību. Citādi mīlestība no šā stāsta šķiet kaut kur pagaisusi, aprobežojoties ar tās pieminēšanu tekstā. Kā vienmēr vokāli un aktieriski līdzsvarā bija Krišjānis Norvelis vecā izvirtuļa Cunigas tēlā (starp citu, viņam patiesi piestāv kubiešu bārdiņa), bet 1. cēlienā kārtējo reizi savu potenciālu apliecināja jaunais bass Rihards Mačanovskis, spoži darbodamies mazajā

Moralesa lomiņā, nemaz neapmulstot (Moralesam ir pirmais solo uznāciens vīru kora pavadījumā pašā izrādes sākumā) arī 7. oktobra

pirmizrādē, kur pēc uvertīras priekškaru tā arī neizdevās pacelt un izrādi nācās pārtraukt, lai atsāktu pēc apmēram divdesmit minūtēm, turpmākajā izrādē Kubas karoga (priekškara) vietā lietojot tradicionālo sarkano samta priekškaru. Šī nelielā kļūme ne tikai samulsināja pirmizrādes publiku, bet arī sadusmoja diriģentu, kuram nācās no

jauna noskaņoties izrādei un atkārtoti diriģēt uvertīru, kas otrreiz izskanēja neticami straujā tempā. Protams, visiem var gadīties kļūmes, taču pietiekami ilgā pauze, kas padarīja nervozus no sabiedriskā transporta atkarīgos klausītājus, prognozējot izrādes ieilgšanu, lika klusībā uzdot jautājumu, vai operā vispār pastāv kāds plāns B šādām neparedzētām situācijām un kāpēc ar vairākiem ģenerālmēģinājumiem nepietiek, lai pārlicinātos, ka viss tiešām būs kārtībā.

Neskatoties uz dažādiem sīkumiem, ko kritiķim vienkārši pienākas minēt, jo nekas jau nav vieglāk kā vienkārši saslavēt, kopumā jaunā Karmena atstāj ilgstošu un spēcīgu pēdgaršu, kas liek iestudējumam prognozēt panākumiem bagātu nākotni, varbūt ne tikai veiksmīgu uzstāšanos Maskavā, bet arī iespējamu angažementu kādam Eiropas teātrim. Karmenas Kubas interpretācija ir pietiekami svaiga, oriģināla un Eiropai eksotiski pievilcīga. Turklāt uz šo izrādi sievietes (kas statistiski pārlicinoši veido LNO apmeklētāju nospiedošo īpatsvaru) var neraizēties ņemt līdzī savus vīriešus - izrāde patiks arī mūzikas nepazinējiem, jo tur taču ir gan īsi svārciņi, gan medmāsiņas kostīms, gan mocītis un kolorīts autiņš! Un, lai arī ierastā naža dūriena vietā Karmenai izrādes beigās ar saplēstu glāzi diezgan brutālā veidā tiek pārgriezta rīkle, kas liek mazliet noskurināties, tas tomēr apliecina jaunā Hozē tēla būtību - ja Merimē Hozē apzināti dodas nogalināt Karmenu, tad Žagara Hozē patiešām to izdara dziļā izmisumā un neplānoti, parādot gan mīlestības aklumu, gan greizsirdības postošo spēku. Bravo!

* Jaunā Karmena

Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai, 16.10.2007